

ارزیابی عملکرد رسانه آموزشی شاد در دروس مطالعات اجتماعی از دیدگاه دانش آموزان^۱

امیر کریمی^۲

امید مهنی^۳

سجاد جلیلیان^۴

چکیده

ارزیابی عملکرد رسانه آموزشی شاد از دیدگاه دانش آموزان به عنوان مخاطبان اصلی آموزش مجازی می تواند بسترهای لازم را به منظور ارائه راهبردهای متناسب آموزشی نه تنها در دوران کرونا حتی بعد از آن نیز فراهم نماید. پژوهش حاضر با هدف ارزیابی عملکرد رسانه آموزشی شاد در دروس مطالعات اجتماعی از دیدگاه دانش آموزان انجام شد. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه دانش آموزان پسر مدارس مقطع متوسطه اول شهر زنجان به تعداد ۵۹۸۳ نفر بود. حجم نمونه آماری بر اساس جدول کرجسی و مورگان (۱۹۷۰) ۳۶۱ نفر تعیین گردید و با استفاده از روش نمونه گیری تصادفی ساده اعضای نمونه آماری انتخاب شدند. جهت گردآوری داده های مورد نیاز پژوهش از پرسش نامه محقق ساخته که مشتمل بر ۳۱ سؤال بود، استفاده شد. این پرسش نامه شامل ۷ بعد: معدل تحصیلی، حالات انگیزشی دانش آموزان، مطلوبیت محتوای آموزشی، مدیریت و هماهنگی آموزشی دروس تحصیلی، عملکرد آموزشی و رضایت دانش آموزان از کاربردی بودن بود. جهت انجام روایی پرسش نامه از روش روایی محتوایی و برای محاسبه میزان پایایی از آزمون آلفای کرونباخ

۱. تاریخ وصول: ۱۴۰۰/۰۸/۱۳ تأیید نهایی: ۱۴۰۱/۱۰/۱۱

۲ - دانشجوی کارشناسی آموزش تاریخ پردیس فردوسی، البرز، ایران (نویسنده مسئول)

۳. مدرس دانشگاه فرهنگیان، گروه آموزش ابتدایی، تهران، ایران.

۲. دانشجوی دکتری مطالعات سیاسی انقلاب اسلامی دانشگاه شاهد، تهران، ایران

استفاده گردید. تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش با استفاده از آزمون‌های ویلکاکسون، فریدمن و تی تک نمونه‌ای و با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS انجام شد. یافته‌های پژوهش بیانگر این مطلب است که جامعه آماری مورد مطالعه معدل کمتری در دروس اجتماعی کسب نموده‌اند و نسبت به کارایی رسانه شاد در دروس تاریخ و مدنی نظرات مطلوب نداشته‌اند و شاد را رسانه‌ای متوسط و نیازمند پیشرفت روزافزون می‌دانند که بر این اساس تقویت کیفیت محتوایی و امکانات نرم‌افزاری شاد از ضروریات کاربردی نمودن آن می‌باشد.

کلیدواژه‌ها: آموزش مجازی، رسانه آموزشی شاد، دوران کرونا، مطالعات اجتماعی.

۱. مقدمه

با شیوع سریع ویروس کرونا^۱ در دهه دوم قرن بیستم بسیاری از ابعاد حیات بشری متحول شده و زندگی اجتماعی و فردی انسان‌ها در تمامی نقاط زمین، در ابعاد مختلفی همچون: اقتصادی، اجتماعی، سیاسی تحت‌تأثیر قرار گرفته است (بهاتاچاریا،^۲ ۲۰۲۰: ۷۸). بسیاری از افراد و سازمان‌ها با استفاده از اینترنت^۳ و فضای مجازی^۴ توانسته‌اند بسیاری از مسئولیت‌های خود را در دوران انتشار این ویروس به انجام رسانند. قبل از ظهور ویروس کرونا آموزش مجازی^۵ یا آموزش الکترونیک^۶ با اقبال چندانی موجه نشده بود برای مثال در کشور آمریکا تنها ۱۵٪ از دانشجویان کارشناسی برای آموزش آنلاین^۷ ثبت‌نام کردند (آدئویه^۸ و همکاران، ۲۰۲۰: ۲۸).

از جمله نهادهای اجتماعی که در این دوران دچار تغییرات زیادی در مسائل بنیادین خود شده و باتجربه نمودن سبک جدیدی از یاددهی و یادگیری در بستر مجازی دچار چالش‌های غیرمنتظره در سبک پیشین خود شده است، نهاد آموزش و پرورش^۹ است (مصلی نژاد و ثامنی^{۱۰}، ۲۰۲۱: ۱۴۶). در آموزش مجازی کیفیت از اهمیت بسیاری برخوردار است و به این دلیل که این نوع از آموزش جایگزین آموزش سنتی و حضوری شده؛ باید بازدهی مناسبی را همچون آموزش سنتی داشته باشد (جداو^{۱۱} و همکاران، ۲۰۲۰: ۳۲۸).

اکثر دانشگاه‌ها و مدارس هند از اساتید و دانشجویان خواسته‌اند که آموزش الکترونیکی را برای اهداف آموزشی انتخاب کنند و در این امر دانشجویان را ترغیب نمایند، همچنین با توسعه گسترده ویروس، در دانشگاه‌های چین مراحل آموزشی از

۱. covid^{۱۹}

۲. Bhattacharyya

۳. Internet

۴. Cyberspace

۵. Virtual training

۶. e-learning

۷. Online education

۸. Adeoye

۹. Educational Institution

۱۰. Mosalanejad & Sameni

۱۱. Jadhav

طریق برنامه‌هایی مانند Zoom و Voov اجرا شد و تمامی دوره‌های مختلف دانشگاهی از طریق اینترنت در اختیار دانشجویان قرار گرفته است. در عراق، دانش‌آموزان از زمان قرنطینه جهانی^۱ از برنامه‌های کاربردی آنلاین استفاده می‌کنند. وزارت آموزش و پرورش گرجستان برنامه Microsoft Teams را برای تمام مدارس دولتی ارائه کرده است و این وزارتخانه همچنین با پخش عمومی گرجستان همکاری کرده و یک برنامه آموزشی به نام "Teleskola" یا مدرسه تلویزیونی^۲ را برای اطمینان از درک بهتر دروس کلاس آغاز کرده است. انجمن دانشگاه‌های آفریقا یک صفحه منبع آنلاین ایجاد کرده است تا به مؤسسات آموزشی در برنامه‌ریزی صحیح کلاس‌ها کمک کند و به راحتی به روش‌های یادگیری الکترونیکی روی آورند. انجمن کالج‌ها و دانشگاه‌های آمریکایی طیف گسترده‌ای از بینارها را برای حمایت از مربیان و فراگیران ارائه می‌دهند و هم‌اندیشی‌ها و بحث‌های مجازی برای کمک به دانشجویان برای کنار آمدن با شرایط سخت جاری برگزار می‌شود (سونی^۳، ۲۰۲۰: ۴). در واقع چگونگی اجرای آموزش مجازی در مدارس و نیل به کیفیت مناسب در آن، وابستگی بسیاری به میزان توسعه‌یافتگی کشورها دارد.

در کشورهای پیشرفته جهان عرصه آموزش مجازی برای تمامی طیف‌های جامعه در حال رشد و گسترش می‌باشد (ایازی و احمدی^۴، ۲۰۲۰: ۲). در واقع با بهره‌گیری از ابزارهای فناوری‌های نوین نظیر اینترنت و انواع نرم‌افزارهای آموزشی، امکان برگزاری کلاس‌های مجازی استاندارد فراهم گشته و در هر زمان و مکانی می‌توان به تدریس پرداخت (ویاننا^۵، ۲۰۲۰: ۴). با این حال کشورهای پیشرفته جهان در فناوری و آموزش نیز از آفات ویروس کرونا مصون نمانده و آسیب‌های متعددی را متحمل شدند.

با توجه به اینکه برای فضای مجازی تعریف‌های متعددی مطرح شده است، نیازمند ارائه تعریف و تحلیلی مناسب از آن می‌باشیم. فضای مجازی به معنای متعارف صرفاً

۱. Global quarantine
۲. TV school
۳. soni
۴. Ayazi & Ahmady
۵. Viyanna

یک دنیای مجازی و دیجیتالی می‌باشد که بر اساس زیرساخت‌های مختلف ایجاد شده است، مانند رایانه‌ها، شبکه‌ها، داده‌ها و اطلاعات، سخت‌افزارها و نرم‌افزارها و... که ما آن‌ها را فضای مجازی معمولی می‌نامیم (نینگ^۱ و همکاران، ۲۰۱۸: ۱۸۴۵).

بعضی از افراد آن را معادل با اینترنت دانسته‌اند، ولی در واقع اینترنت خود جزئی از فضای بیکران مجازی می‌باشد که دارای ویژگی‌های مختص به خود است که می‌توان به عدم حضور نشانه‌های فیزیکی حاضرین، بی‌جرم، بی‌مکان بودن اشاره نمود که باعث می‌گردد تا افراد به طرز محسوسی کنترل ناپذیر به نظر آیند و درعین حال به واسطه خصوصیات و چارچوب‌های مستحکم فناوری به کار گرفته شده در آن کاربران به شدت تحت کنترل ساختارهای بی‌شمار مرئی و نامرئی موجود در این فضا هستند (ذکایی و خطیبی، ۱۳۸۵: ۱۱۳). با توجه به ویژگی‌های یادشده، دانش‌آموزان در هر زمان و در هر مکانی می‌توانند در کلاس‌های برخط حضور یافته و از آن کمال استفاده را ببرند.

در زمینه پیشینه پژوهش باید خاطر نشان کرد که بخش عظیمی از پژوهش‌ها توجه خود را به روابط بین فضای مجازی و نظام تعلیم و تربیت معطوف کرده‌اند و بخشی دیگر بررسی و ارزیابی تأثیر آن در نظام آموزش عالی و نهاد تعلیم و تربیت را مورد توجه قرار داده‌اند. تقی‌زاده قوام و همکارانش (۱۳۹۶) در تحقیقی به شناسایی مؤلفه‌های سازنده آموزش‌های مجازی در دوره متوسطه شهرستان‌های تهران پرداخته‌اند. آن‌ها ۱۴۱ شاخص مؤثر در آموزش مجازی را شناسایی کردند و همچنین در پایان تحقیقشان اهمیت مؤلفه‌های برنامه‌ریزی آموزشی، یادگیری مطلوب، روابط و... نشان داده شد. خسرو بیگی (۱۳۹۷) با ارزیابی کارکرد محتوای الکترونیکی در آموزش تاریخ در دانشگاه به این نتیجه می‌رسد که دروس تاریخ هم‌راستایی بسیاری با آموزش الکترونیک دارند و بر لزوم اصلاح و تدوین محتوای درسی الکترونی تأکید می‌کند. پور عمران و یوسفی مقدم (۱۳۹۸) در مقاله شبکه‌های اجتماعی مجازی؛ ابزاری در جهت کیفیت‌بخشی فرایند یاددهی - یادگیری با روش توصیفی - تحلیلی، معایب و محاسن این فضا در تعلیم و تربیت بررسی شده و با توجه به سرمایه‌گذاری کشورهای مختلف جهان در این زمینه نتیجه می‌گیرد که

۱. ning

فناوری در این زمینه دارای تأثیر زیادی بر تعلیم و تربیت است. فرزین و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان ارزیابی وضعیت آموزش مجازی درس زیست‌شناسی در بین دانش‌آموزان دختر پایه یازدهم شهرستان بجنورد با استفاده از پرسش‌نامه پرداخته و نتیجه می‌گیرند که فضای مجازی توانایی ارائه عرصه مناسب در تدریس و آموزش را دارا می‌باشد. عباسی و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهشی به‌عنوان تجربه زیسته معلمان دوره ابتدایی از فرصت‌ها و چالش‌های تدریس در شبکه آموزشی دانش‌آموزان (شاد) به بیان فرصت‌ها: جبران عقب‌افتادگی تحصیلی در ایام قرنطینه، افزایش مسئولیت‌پذیری و درگیری بیشتر اولیا با فرایند یاددهی - یادگیری دانش‌آموزان، افزایش سرعت انتقال اطلاعات و ارائه اطلاعات جدید، ایجاد انگیزه در معلمان برای ارتقای سواد رسانه‌ای، شناخته‌شدن معلمان توانمند و خلاق و فراهم‌شدن زمینه‌ای برای به اشتراک گذاشتن فایل‌ها و تجارب معلمان، افزایش مسئولیت‌پذیری معلمان برای مطالعه بیشتر، جذاب بودن استفاده از آن برای دانش‌آموزان، علاقه‌مند کردن دانش‌آموزان به پژوهش کردن، انعطاف‌پذیری در ساعت شروع کلاس و حذف تردهای پرهزینه، پرورش خلاقیت در دانش‌آموزان برای ارائه تکالیف به شیوه‌ای نو و نه چالش شامل: عدم دسترسی در مناطق محروم و ایجاد نابرابری در فرصت آموزش، سنگین بودن هزینه‌های اینترنت، کند بودن سرعت اینترنت، دشوار بودن سنجش یادگیری و سلب‌شدن قدرت نظارت از معلم، اعتیاد برخی دانش‌آموزان به اینترنت و گوشی، استفاده بی‌جا و بی‌رویه از مطالب دیگران، عدم وقت‌گذاری برخی معلمان به امر تدریس و ارزیابی، استفاده از نرم‌افزار به‌عنوان ابزار تبلیغات، کاهش انگیزه برخی دانش‌آموزان نسبت به تحصیل در شیوه جدید تدریس گردید. محمدی و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهشی با موضوع تجارب زیسته والدین دانش‌آموزان از چالش‌های آموزش مجازی به محاسن و معایب این نوع از آموزش پرداختند و با تحلیل مصاحبه‌ها و پس از استخراج و دسته‌بندی موضوعی، محاسن و معایب آموزش مجازی در شبکه‌های اجتماعی در پنج مقوله آموزشی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و فنی طبقه‌بندی کردند و با توجه به مشکلات و معایبی که توسط والدین عنوان گردید بود، طراحی زیرساخت‌های منسجم و اثربخش جهت ارائه آموزش مجازی را ضرورت دانستند. حاجی و دیگران (۱۴۰۰) در پژوهشی در

مورد مشکلات آموزش در فضای مجازی با استفاده از برنامه شاد با استفاده از ابزار مصاحبه میان آموزگاران مدارس مقطع ابتدایی شهر مهاباد، به این نتیجه می‌رسد که می‌توان مشکلات شاد را در شش مضمون اصلی (مشکلات دانش‌آموزان و مدیران، مشکلات معلمان، مشکلات محتوا، مشکلات تجهیزات، مشکلات سازمانی، مشکلات ارزشیابی) و چهارده زیر مضمون طبقه‌بندی کرد. تمامی پژوهش‌های صورت‌گرفته بر چالش‌ها و فرصت‌های موجود در فضای مجازی و آموزش الکترونیکی تأکید داشته؛ ولی هنوز تناقض بین آثار چاپ‌شده مشاهده می‌شود.

درواقع از مهم‌ترین و بارزترین علت‌های گرایش به آموزش الکترونیکی می‌توان به امکان دسترسی غیرحضوری دانش‌آموزان به مطالب درسی گوناگون، کاهش هزینه‌های گوناگون در حوزه آموزشی، دسترسی آسان و سریع به حجم بالایی از دانش به‌روز موجود در حوزه مرتبط با آن محتوای درسی اشاره کرد (فرزین، ۱۳۹۹: ۲۰ به نقل از جهانیان، ۲۰۱۲ و الیس، ۲۰۰۹)؛ و از مهم‌ترین علل گرایش دولت‌های مختلف جهان به این امر می‌توان به کمبود ظرفیت مدارس و دانشگاه‌ها، محدودیت بودجه آموزشی، کم‌هزینه‌بودن آموزش الکترونیک و مجازی و... اشاره کرد (کارگر زاده^۱ و همکاران، ۲۰۱۳: ۱۱).

در این راستا با توجه به اهمیت امر تعلیم و تربیت و حفظ سلامت دانش‌آموزان کشور به‌مثابه آینده‌سازان کشور یکی از مهم‌ترین راهکارهای سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان آموزشی کشورمان همانند کشورهای دیگر جهان بهره‌بردن از فضای مجازی برای تعلیم و تربیت دانش‌آموزان کشور بوده است (بهاتاچاریا، ۲۰۲۰: ۷۹). به‌کارگیری این نوع از فناوری در جوامع در حال توسعه نظیر کشورمان ایران، می‌تواند از میزان کارایی و بهره‌وری کامل این فضا در بستر تعلیم و تربیت به میزان قابل توجهی بکاهد (افکری و حسینی، ۲۰۲۱: ۱۶۳۳۸).

شبکه آموزش دانش‌آموزان که به‌اختصار شاد نامیده می‌شود در دوران کرونا به‌عنوان یکی از مهم‌ترین نرم‌افزارهای آموزش مجازی دانش‌آموزان کشورمان مورد استفاده قرار گرفت (حاجی، ۱۴۰۰: ۱۵۵). معلمان قبل از بهره‌گیری از این بستر در راستای عمل به تعهد حرفه‌ای خویش اغلب به‌صورت خودجوش و پراکنده

۱. Kargarzadeh

در امر آموزش دانش‌آموزان در فضای مجازی حضور پیدا می‌نمودند که به دلیل عدم وحدت رویه در استفاده و به‌کارگیری بسترهای مجازی، آمار دقیق و جامعی از حجم و میزان خدمات آن‌ها به دانش‌آموزان وجود نداشت؛ اما با به‌کارگیری شبکه آموزشی شاد ساختارهای لازم همانند ساختار مدرسه واقعی تا حدی فراهم گردید تا با بهره‌گیری از این بستر، معلم و دانش‌آموزان در زمان به خصوصی وارد کلاس مجازی شده و فرایند یاددهی و یادگیری را دنبال نمایند.

دانش‌آموزان در آن امکان گفت‌وگوی خصوصی را دارا می‌باشند و معلم می‌تواند از فیلم، تصاویر و یا فایل‌های صوتی و متنی بهره‌برد. همچنین وجود کانال‌های درسی مختلف و به اشتراک گذاشتن محتوای آموزشی در بین دانش‌آموزان از دیگر ابعاد این رسانه در جهت تحقق اهداف آموزشی است. در این بستر، دانش‌آموزان این امکان را دارند که تکالیف را به روش‌ها متفاوتی بارگذاری نمایند، باین‌حال این رسانه نیز همچون دیگر رسانه‌های آموزشی بدون نقض و کاستی نبوده و لزوم بررسی ابعاد مختلف آن یک امر ضروری برای شناسایی کاستی‌های ممکن و اصلاح آن می‌باشد.

شکل شماره (۱): ابعاد مختلف رسانه آموزشی شاد

در این میان دروس مطالعات اجتماعی^۱ که شامل سه بخش تاریخ، جغرافیا و مدنی است، نقش مهمی را در رشد اندیشه‌های متعالی دانش‌آموزان همچون، شناساندن اهداف جامعه و شناخت آن، تحلیل جایگاه انسان در نظام طبیعت و ترسیم مسیر صحیح استفاده از محیط اطراف، افزایش امید و نگاه مثبت به آینده و رشد ارزش‌های اخلاقی ایفا می‌نماید و براین اساس در مقاطع مختلف تحصیلی بخشی از واحدهای آموزشی را به خود اختصاص می‌دهند (چال و دمیرکایا^۲، ۲۰۲۰: ۲۷). مطالعات اجتماعی به انسان، روابط او با محیط‌های اجتماعی، فرهنگی و طبیعی تحولات زندگی بشر در گذشته، حال و آینده و جنبه‌های گوناگون آن می‌پردازد و ارائه چنین تعریفی از مطالعات اجتماعی، اولاً حاکی از آن است که مطالعات اجتماعی با علوم هفت‌گانه اجتماعی، یعنی تاریخ، جغرافیا، مردم‌شناسی، جامعه‌شناسی، علوم سیاسی، اقتصاد و روان‌شناسی، ارتباط دارد؛ و ثانیاً به ارتباط بین علوم اجتماعی برای رسیدن به فهمی وسیع‌تر اشاره می‌کند. مطالعات اجتماعی در اغلب کشورها به‌ویژه در دوره آموزش ابتدایی به شیوه کم‌وبیش درهم‌تنیده و با زبانی ساده، متناسب با سطح رشد ادراکی کودکان ارائه می‌شود (کردعلیوند، ۱۳۹۷: ۴۹).

باتوجه به ویژگی‌های دروس مطالعات اجتماعی (به‌جز جغرافیا) از قبیل عدم عینیت و عدم قطعیت فراوان در فرایند تدریس، این نوع از دروس دارای شکنندگی و ضعف بسیاری در برابر عوامل مختلف همچون آموزش مجازی هستند. بسیاری از دانش‌آموزان در دوران مجازی از تدریس حضوری و چهره‌به‌چهره محروم شدند و این یکی از عوامل بسیار مهم در به چالش کشیده شدن بیشتر این دروس بوده است. بررسی امکان مشارکت و مباحثه دانش‌آموزان با یکدیگر در کلاس درس مجازی، امکان برگزاری اردوهای مرتبط با برنامه آموزشی، امکان ارزیابی صحیح و اطمینان از

۱. Social studies courses

۲. Çal & Demirkaya

یادگیری دانش‌آموزان در این نوع آموزش و در رسانه شاد همگی از جمله مسائلی است که نیاز به تحقیق در آن‌ها بیش از پیش احساس می‌شود. بنابراین، مسئله این پژوهش بررسی میزان کارآمدی رسانه آموزشی شاد در درس مربوط به علوم اجتماعی در نظام تعلیم و تربیت ایران، است. در این راستا پژوهش توجه خود را معطوف به دانش‌آموزان پسر مقطع اول متوسطه شهر زنجان کرده است. هدف از مطالعه حاضر، ارزیابی وضعیت آموزش مجازی شبکه آموزشی شاد در دوران شیوع ویروس کرونا در دروس مطالعات اجتماعی (تاریخ، جغرافیا، مدنی) در میان دانش‌آموزان پسر دوره اول متوسطه شهر زنجان است.

شکل شماره (۲): دروس مطالعات اجتماعی در دوره متوسطه اول

۱-۱. روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نوع تحقیقات کاربردی و از منظر روش تجزیه و تحلیل، توصیفی – پیمایشی انجام گرفته است. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه دانش‌آموزان پسر مدارس مقطع متوسط اول شهر زنجان به تعداد ۵۹۸۳ نفر بود. حجم نمونه آماری بر اساس جدول کرجسی و مورگان (۱۹۷۰)؛ ۳۶۱ نفر تعیین گردید و با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده اعضای نمونه آماری انتخاب شدند. جهت گردآوری داده‌های مورد نیاز پژوهش از پرسش‌نامه محقق ساخته که مشتمل بر ۳۱ سؤال بود، استفاده شد. این پرسش‌نامه شامل ۷ بعد: معدل تحصیلی، حالات انگیزشی

دانش‌آموزان، مطلوبیت محتوای آموزشی، مدیریت و هماهنگی آموزشی دروس تحصیلی، عملکرد آموزشی و رضایت دانش‌آموزان از کاربردی بودن بود. مقیاس پاسخگویی پرسش‌نامه، ۵ گزینه‌ای و از نوع طیف لیکرت بود که گزینه‌های آن به ترتیب: خیلی خوب، خوب، متوسط، ضعیف، خیلی ضعیف بود. جهت انجام روایی پرسش‌نامه از روش روایی محتوایی استفاده شد. بدین منظور پرسش‌نامه اولیه در اختیار کارشناسان امر و تعدادی از افراد نمونه آماری گذاشته شد و بعد از نظرخواهی و انجام اصلاحات لازم نسبت به توزیع نهایی اقدام شد. برای محاسبه میزان پایایی از آزمون آلفای کرونباخ استفاده گردید و میزان آلفای محاسبه شده برای پرسش‌نامه ۰/۸۹ به دست آمد. تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش با استفاده از آزمون‌های ویلکاکسون، فریدمن و تی تک نمونه‌ای با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS نسخه ۲۶ انجام شد.

۲-۱. سؤال‌های پژوهش

۱. آیا معدل دانش‌آموزان در دروس مطالعات اجتماعی، قبل از دوران مجازی با دوران آموزش حضوری تفاوت داشته است؟
۲. کاربرد رسانه آموزشی شاد در درس مطالعات اجتماعی باعث تغییر حالات انگیزشی دانش‌آموزان (علاقه، نشاط، تنبلی، مشارکت، خستگی و خواب‌آلودگی و کنجکاوی) شده است؟
۳. دانش‌آموزان مطلوبیت محتوای آموزشی ارائه شده از طریق رسانه شاد در درس مطالعات اجتماعی را چگونه ارزیابی می‌کنند؟
۴. دانش‌آموزان مدیریت و هماهنگی آموزشی دروس تحصیلی خود را در رسانه شاد چگونه ارزیابی می‌کنند؟
۵. رسانه شاد در آموزش کدام‌یک از دروس مطالعات اجتماعی (تاریخ، جغرافیا و مدنی) دارای عملکرد بهتری بوده است؟
۶. میزان رضایت دانش‌آموزان از کاربردی بودن رسانه شاد در آموزش دروس مطالعات اجتماعی به چه میزان است؟

۲. یافته‌ها پژوهش

۱) آیا معدل دانش‌آموزان در دروس مطالعات اجتماعی، قبل از دوران مجازی با دوران آموزش حضوری تفاوت داشته است؟

برای بررسی میزان معدل دانش‌آموزان در دروس مذکور در دوره بعد و قبل از آموزش مجازی از آزمون ویلکاکسون استفاده شده است. جدول زیر توصیف متغیرها را در زمان قبل و بعد از آموزش مجازی نشان می‌دهد. میانگین معدل دانش‌آموزان قبل از دوران آموزش مجازی برابر با ۴.۲۱ و بعد از دوران مجازی برابر با ۳.۹۸ است که نشان می‌دهد دانش‌آموزان در آموزش حضوری نمرات بهتر و قابل قبول‌تری را دریافت می‌کردند.

آمار توصیفی

تعداد	میانگین	انحراف استاندارد
معدل در دوران آموزش مجازی	۳۶۱	۳.۹۸
معدل قبل از دوران آموزش مجازی	۳۶۱	۴.۲۱

جدول شماره (۱)

جدول زیر به مقایسه تفاوت میزان معدل قبل و بعد از دوران آموزش مجازی می‌پردازد. نتایج نشان می‌دهد که میزان معدل ۸ نفر از دانش‌آموزان در دوران آموزش مجازی پیشرفت داشته و میزان معدل در میان ۹۲ نفر از دانش‌آموزان در دوران آموزش مجازی کاهش یافته است و میزان معدل در میان ۳۶ نفر از دانش‌آموزان در دوران آموزش مجازی پیشرفت کرده است میزان معدل ۲۳۳ نفر از دانش‌آموزان تغییر چندانی نکرده است.

رتبه‌بندی		تعداد	میانگین	مجموع
رتبه‌های	رتبه	رتبه	رتبه‌ها	رتبه‌ها
قبل از دوران آموزش منفی	رتبه‌های منفی	a92	۶۰.۸۶	۵۵۹۹
مجازی - در دوران آموزش مثبت	رتبه‌های مثبت	b36	۷۰.۶۵	۲۴۰۲
مجازی	موارد برابر	c233		
	مجموع	۳۶۱		

A معدل قبل از دوران آموزش مجازی < معدل در دوران آموزش مجازی

B معدل قبل از دوران آموزش مجازی > معدل در دوران آموزش مجازی

C معدل قبل از دوران آموزش مجازی = معدل در دوران آموزش مجازی

جدول شماره (۲)

در جدول شماره (۳) شاهد معنی‌دار بودن Z در سطح خطای کمتر از ۰.۰۵ هستیم که نشان از وجود تفاوت معدل دانش‌آموزان در بعد و قبل از دوران آموزش مجازی است.

ماره آزمون

معدل قبل از دوران آموزش مجازی	
- معدل در دوران آموزش مجازی	
b-۳.۹۸۶	Z
۰.۰۰۰۰	معنی‌داری

جدول شماره (۳)

۲) کاربرد رسانه آموزشی شاد در درس مطالعات اجتماعی باعث تغییر حالات انگیزشی دانش‌آموزان (علاقه، نشاط، تنبلی، مشارکت، خستگی و خواب‌آلودگی و کنجکاوی) شده است؟

برای ارزیابی مؤثرترین مسئله آموزشی از آزمون نو پارامتریک فریدمن استفاده شده است که اطلاعات مربوطه در جدول شماره (۴) آمده است.

رتبه‌بندی	
میانگین	عامل‌ها
۳.۸۵	علاقه
۳.۵	نشاط
۳	تنبلی
۳.۷۰	مشارکت
۳.۱	خستگی و خواب‌آلودگی
۳.۹۰	کنجکاوی
معنادار	کی دو
ی	تعداد
۰.۰۰۰	آزادی
۵	۳۶۱
	۱۰۵.۰۴
	۴

جدول شماره (۴)

باتوجه به جدول شماره (۴) برای تبیین وضع موجود، نتایج حاکی از آن است که به ترتیب حس کنجکاوی، علاقه، مشارکت، نشاط، خستگی و در نهایت احساس تنبلی بیشترین میزان تقویت در دروس علوم اجتماعی را به همراه دارد. نتایج با درجه آزادی ۵ و معناداری ۰.۰۰۰ که حاکی از رد فرض صفر H_0 مبنی بر عدم تطابق جدول با واقعیت و عدم اعتبار رتبه‌بندی رد شده و فرضیه پژوهش مورد تأیید قرار گرفت.

۳) دانش‌آموزان مطلوبیت محتوای آموزشی ارائه شده از طریق رسانه شاد در درس مطالعات اجتماعی را چگونه ارزیابی می‌کنند؟

شاد به‌عنوان رسانه آموزشی وظیفه تولید و نشر مطالب و محتواهای گوناگون دروس مطالعات اجتماعی را بر عهده دارد، در این راستا برای بررسی دیدگاه دانش‌آموزان در مورد میزان مطلوبیت محتواهای مربوط به دروس مطالعات اجتماعی منتشرشده در رسانه شاد به هر یک از گزینه‌های طیف لیکرت وزن داده شد، سپس شاخص‌های آماری بر اساس وزن‌های داده شده مطابق جدول شماره (۵) برآورد گردید تا میزان کاربردپذیری روش‌هایی که بالاتر از حد متوسط هستند مشخص گردد.

عامل‌ها	تی	درجه	معناداری	اختلاف میانگین
	آزادی			
حجم محتوای	۱.۹۸۴	۳۶۰	۰.۴۸	۰.۱۱۶
تنوع محتوای	۲.۱۰۱	۳۶۰	۰.۳۶	۰.۱۳۰
کیفیت محتوای	۰.۳۱۳	۳۶۰	۰.۷۵۴	۰.۰۱۹

جدول شماره (۵)

همان‌طور که در جدول (۵) آمده، برای تبیین وضعیت موجود، با رعایت مفروض‌های در نظر گرفته‌شده از آزمون پارامتریک تی تک نمونه‌ای استفاده‌شده است. نتایج جدول (۵) حاکی از آن است که T مشاهده با درجات آزادی مشخص شده و در سطح معنی‌دار $0/05$ در تمامی ابعاد بالاتر از تی بحرانی می‌باشند و در نتیجه فرض صفر H_0 مبنی بر عدم موفقیت شاد در تمامی ابعاد محتوایی تأیید می‌شود.

۴) دانش‌آموزان مدیریت و هماهنگی آموزشی دروس تحصیلی خود را در رسانه شاد چگونه ارزیابی می‌کنند؟

برای بررسی دیدگاه دانش‌آموزان در مورد مدیریت و هماهنگی آموزشی رسانه شاد در درس مطالعات اجتماعی به هر یک از گزینه‌های طیف لیکرت وزن داده شد، سپس شاخص‌های آماری بر اساس وزن‌های داده شده مطابق جدول شماره (۶) برآورد گردید تا میزان کاربردپذیری روش‌هایی که بالاتر از حد متوسط هستند مشخص گردد.

عوامل‌ها		تی		درجه معناداری اختلاف	
		آزادی	میانگین		
تکالیف درسی	۲.۷۴۸	۳۶۰	۰.۰۰۶	۰.۱۸۷	
قابلیت‌های جانبی	-۲.۴۲۹	۳۶۰	۰.۵۲۷	-۰.۱۵۷	
ارزیابی کلاسی	۱.۸۷۳	۳۶۰	۰.۰۶۲	۰.۱۲۳	
اطلاع‌رسانی	۳.۶۱۰	۳۶۰	۰.۰۰۰	۰.۲۱۵	
بازه زمانی کلاس	۱.۵۴۱	۳۶۰	۰.۱۲۴	۰.۰۹۳	

جدول شماره (۶)

همان‌طور که در جدول (۶) آمده، برای تبیین وضعیت موجود، با رعایت مفروض‌های در نظر گرفته‌شده از آزمون پارامتریک تی تک نمونه‌ای استفاده‌شده است. نتایج جدول (۶) حاکی از آن است که T مشاهده با درجات آزادی مشخص‌شده و در سطح معنی‌دار ۰/۰۵ در بعد در ابعاد بازه زمانی کلاس‌ها، اطلاع‌رسانی، ارزیابی، قابلیت‌ها جانبی و نحوه اجرای تکالیف درسی در دروس مطالعات اجتماعی فرض صفر مبنی بر عدم کارآمدی شاد، اثبات‌شده و کارایی شاد مورد تأیید دانش‌آموزان قرار گرفته است.

(۵) رسانه شاد در آموزش کدام‌یک از دروس مطالعات اجتماعی (تاریخ، جغرافیا و مدنی) دارای عملکرد بهتری بوده است؟

دروس علوم اجتماعی به سه بخش تاریخ، جغرافیا و علوم اجتماعی تقسیم می‌شوند که هر یک محتوا، شیوه تدریس و میزان انطباق‌پذیری متفاوتی را با تدریس مجازی دارا هستند. برای بررسی دیدگاه دانش‌آموزان در مورد میزان

مطلوبیت رسانه شاد در هر یک از دروس به هر یک از گزینه‌های طیف لیکرت وزن داده شد، سپس شاخص‌های آماری بر اساس وزن‌های داده شده مطابق جدول شماره (۷) برآورد گردید تا میزان کاربردپذیری روش‌هایی که بالاتر از حد متوسط هستند مشخص گردد. باتوجه به جدول زیر نرمال بودن داده‌ها مورد تأیید قرار می‌گیرد.

عامل‌ها	تاریخ	جغرافیا	مدنی
تعداد	۳۶۱	۳۶۱	۳۶۱
میانگین	۳.۲۳	۳.۲۸	۳.۱۷
انحراف معیار	۱.۰۹۲	۱.۰۰۲	۱.۱۶
واریانس	۱.۱۹۲	۱.۰۰۴	۱.۳۴۶
چولگی	-۰.۱۴۶	-۰.۱۵۹	-۰.۲۱۱
کشیدگی	-۰.۴۱۳	-۰.۱۳۱	-۰.۳۸۲

جدول شماره (۷)

همان‌طور که در جدول (۷) آمده، برای تبیین وضعیت موجود، با رعایت مفروض‌های در نظر گرفته شده از آزمون پارامتریک تی تک نمونه‌ای استفاده شده است. نتایج جدول (۸) حاکی از آن است که T مشاهده با درجات آزادی مشخص شده و در سطح معنی‌دار $0/05$ در دروس تاریخ و مدنی بالاتر از تی بحرانی می‌باشد و در نتیجه فرض صفر H_0 مبنی بر عدم موفقیت شاد این روش‌ها رد می‌شود؛ اما در درس جغرافیا فرض صفر مبنی بر عدم کارآمدی روش‌های تدریس مذکور، اثبات شده و کارایی شاد در این روش مورد تأیید دانش‌آموزان قرار گرفته است.

عامل‌ها	تی	درجه معناداری	اختلاف میانگین
پیشرفت یادگیری در	۲.۰۸۶	۳۶۰	۰.۰۳۸
			۰.۱۱۹

				بخش تاریخ
۰.۱۶۹	۰.۰۰۱	۳۶۰	۳.۲۰۱	پیشرفت یادگیری در
				بخش جغرافیا
۰.۰۶۱	۰.۳۱۹	۳۶۰	۰.۹۸۸	پیشرفت یادگیری در
				بخش مدنی

جدول شماره (۸)

۶) میزان رضایت دانش‌آموزان از کاربردی بودن رسانه شاد در آموزش دروس مطالعات اجتماعی به چه میزان است؟

برای بررسی میزان رضایت دانش‌آموزان از کاربردی بودن رسانه شاد در آموزش دروس مطالعات اجتماعی به هر یک از گزینه‌های طیف لیکرت وزن داده شد، سپس شاخص‌های آماری بر اساس وزن‌های داده شده مطابق جدول شماره (۹) برآورد گردید تا میزان کاربردپذیری روش‌هایی که بالاتر از حد متوسط هستند مشخص گردد. برای پاسخ به این سؤال، در ابتدا چند سؤال را ادغام کرده و آن‌ها در غالب یک گزاره تعریف کردیم و آزمون کردیم.

عوامل	تی	درجه معناداری	اختلاف میانگین
	آزادی		
رضایت از شاد در دروس مطالعات اجتماعی	۱.۲۷۶	۳۶۰	۰.۲۰۳
			۰.۰۸۴

جدول شماره (۹)

همان‌طور که در جدول (۹) آمده، برای تبیین وضعیت موجود، از آزمون پارامتریک تی تک نمونه‌ای استفاده شده است. نتایج جدول (۹) حاکی از آن است که T مشاهده با درجات آزادی مشخص شده و در سطح معنی‌دار $0/05$ در رضایت از شاد دروس مطالعات اجتماعی بالاتر از تی بحرانی می‌باشد و در نتیجه فرض صفر H_0 مبنی بر عدم رضایت دانش‌آموزان از رسانه شاد تأیید می‌شود.

۳. بحث و نتیجه‌گیری

هدف از این پژوهش، ارزیابی چالش آموزش مجازی شبکه آموزشی شاد در دوران شیوع ویروس کرونا در دروس مطالعات اجتماعی (تاریخ، جغرافیا، مدنی) در میان دانش‌آموزان پسر دوره اول متوسطه شهر زنجان بوده است. ارزیابی عوامل مذکور بر اساس پرسش‌نامه انجام شد که نشان‌دهنده اهمیت عامل‌های شناسایی شده برای افزایش کیفیت آموزش و تدریس می‌باشد. با توجه نتایج به‌دست‌آمده می‌توان بیان کرد که رسانه شاد در عین تمامی قابلیت‌های در نظر گرفته‌شده دارای نقاط ضعف بسیاری است. با در نظر گرفتن اینکه بسیاری از دانش‌آموزان از حداقل امکانات لازم برای حضور در آموزش مجازی محروم هستند و در بسیاری از مناطق شهر زنجان اینترنت گاهی بسیار ضعیف بوده و امکان دسترسی به آن بسیار دشوار می‌باشد. با این حال این نوع از آموزش تنها روش ممکن در شرایط کرونایی است که چالش‌های بسیاری را در راه خود مشاهده می‌کند.

یافته‌های سؤال اول پژوهش حاکی از آن است که معدل دانش‌آموزان در این دروس به دلایلی از قبیل نبود زیرساخت‌های اینترنتی، نبود امکانات و نبود تعامل اجتماعی میان دانش‌آموزان و یا عدم موفقیت شاد در امر آموزش کاهش یافته است. نتیجه حاصل از این سؤال هشدار بزرگی به آینده کشور در ابعاد مختلف اجتماعی می‌باشد که نیازمند بررسی‌های بیشتر در این حوزه می‌باشد. بر این اساس بسیاری از دانش‌آموزان قبل از دوران کرونا و شروع کلاس‌های در بستر فضای مجازی توانسته بودند نمرات خود را در سطح قابل قبولی در دروس مطالعات اجتماعی حفظ کنند؛ ولی به دلایلی که پیش‌تر ذکر گردید نتوانستند آمادگی خود را برای فهم و تحلیل دروس اجتماعی حفظ نمایند و به تبع آن معدل آن‌ها در این دروس با ریزش و افت همراه بوده است؛ بنابراین داده‌های این سؤال با نتایج تحقیقات فرزین (۱۳۹۹)، در لزوم رسیدگی به زیرساخت‌های لازم، باقرزاده همایی (۱۳۹۹)، در استفاده از این فضا به شرط رعایت اصول و کنترل جوانب همسو و با نتایج پاک‌سرشت (۱۳۹۵) در عدم تفاوت در نمره‌های فراگیران در دوران حضوری و مجازی، با عباسی و دیگران (۱۳۹۹) در کاهش انگیزه دانش‌آموزان به‌عنوان علتی برای کاهش معدلشان، با

محمدی (۱۳۹۹) در کاهش پایبندی دانش‌آموزان و به تبع آن کاهش معدل آن‌ها همسو و با نتایج فرزین (۱۳۹۹) غلامی و جلالی (۱۳۹۸) در مسئله بهبود نمره دانش‌آموزان، شاوردی و دیگران (۱۳۹۹) در تضاد است.

یافته‌های سؤال دوم پژوهش نشان می‌دهند که شاد باعث رشد علاقه و انگیزه و حس نشاط در آن‌ها شده و درعین حال آن‌ها با استفاده از این رسانه تا حدودی احساس خستگی و تنبلی می‌کنند. یکی از بزرگ‌ترین چالش‌های آموزش مجازی در دروس اجتماعی و حتی دیگر دروس کاهش شدید امکان ارتباط اجتماعی با دیگر دانش‌آموزان و معلمان است. تدریس مؤثر دروس علوم انسانی و بخصوص مطالعات اجتماعی نیاز به تحلیل داده‌ها، مشارکت دانش‌آموزان با یکدیگر، امکان مناظره و شکل‌گیری مباحثات کاربردی بین معلم و دانش‌آموزان و همچنین دانش‌آموزان با یکدیگر است. با کاهش مؤلفه‌های ذکر شده میزان خستگی دانش‌آموزان و با کاهش نظارت معلمان بر کلاس درس میزان تنبلی دانش‌آموزان افزایش پیدا کرده است. از جمله دلایلی که می‌توان برای افزایش انگیزه و علاقه و نشاط دانش‌آموزان در نظر گرفت این است که شاد با آشنا کردن دانش‌آموزان با فضای مجازی و دنیای اطلاعات انگیزه آن‌ها و حس کنجکاوی آن‌ها توانسته است دری جدید بر روی آن‌ها بگشاید. در ضمن امکان تأمل و پرسش از معلمان در یک فضای خصوصی و قابل دسترس بودن آن‌ها در تمامی زمان ممکن باعث رشد تفکر پرسشگری در دروس مطالعات اجتماعی میان دانش‌آموزان شده است. پژوهش دلاور و قربانی (۱۳۹۰) و محمدی (۱۳۹۹) در رشد حس خلاقیت در فراگیران همسو و با نتایج محمدی (۱۳۹۹) در رشد حس تنبلی در تضاد است.

یافته‌های سؤال سوم بیان می‌کند که محتوای تولیدشده از سوی شاد نه تنها از لحاظ کیفیت و جذابیت آموزشی بلکه در مقوله حجم و تنوع هم دارای نقاط ضعف بسیاری است. محتوای تولیدشده مطالعات اجتماعی در شاد از منظر دانش‌آموزان در سطح وسیع و ابعاد گوناگون مورد توجه قرار نگرفته‌اند و میزان تنوع و کیفیت تصویری محتوای تولیدشده در شاد نتوانسته است آن‌ها را به رضایت کامل برساند. با نتایج اسماعیلی (۱۳۹۵)، در لزوم بهبود محتوای آموزشی و

مطلوب نداشتن آن توسط فراگیران، با محمدی (۱۳۹۹) در جذاب نبودن محتوای تولیدشده، با حاجی (۱۴۰۰) در عدم هماهنگی محتوا و فراگیران همسو است.

یافته‌های سؤال چهارم پژوهش بیانگر توانایی شاد در اطلاع‌رسانی و کاربرد آن در اجرا و سازمان‌دهی تکالیف درسی دانش‌آموزان در دروس مطالعات اجتماعی است. امکان بارگذاری تکالیف با هر نوع مدل فایلی نشان از انعطاف رسانه شاد در بعد تألیف درسی دروس مطالعات اجتماعی است. با این حال بازه زمانی دروس مطالعات اجتماعی در شاد امکان تعامل و پرسش پاسخ کامل و صحیح را هم از معلم و هم از دانش‌آموزان سلب می‌کند. شاد در عرصه ابعاد جانبی همچون امکان برگزاری اتاق گفت‌وگو، تماس‌های صوتی و تصویری به‌صورت کلاسی، امکانات مجازی کلاس درس همچون: امکان بارگذاری تخته نقاشی، حضور و غیاب لحظه‌به‌لحظه و... مورد رضایت دانش‌آموزان نبوده است. با نتایج زارعی زوارکی (۱۳۹۰) در مطلوبیت ارزشیابی توسط فضای مجازی، با حاجی (۱۴۰۰) و عباسی (۱۳۹۹) در وجود مشکلات مربوط به ارزیابی همسو است.

یافته‌های سؤال پنجم پژوهش نشانگر آن است که تدریس دروس تاریخ و مدنی در شاد دارای مطلوبیت چندانی نیستند در حالی که تدریس جغرافیا با اقبال و توجه همراه بوده است. درس جغرافیا به دلیل عینیت بالا، ابزار و لوازم آموزش گسترده، تنوع و جذابیت تصویری بسیار، برای دانش‌آموزان بسیار جذاب است. نتایج نشانگر آن است که شاد در تدریس دروس جغرافیا توانسته رضایت دانش‌آموزان را به خود جلب کند؛ ولی دروس تاریخ و مدنی از آموزش مجازی آسیب فراوانی را در عرصه تعلیم متحمل شده‌اند. با نتایج قیومی (۱۳۹۶) همسو است و با نتایج خسرو بیگی (۱۳۹۷)، در عدم کارایی رسانه الکترونیکی در آموزش تاریخ در تضاد است.

یافته‌های سؤال ششم پژوهش بیانگر عدم مطلوبیت و ناکارآمدی شاد در دروس مطالعات اجتماعی دارد که برای بررسی دقیق نیازمند ارزیابی و تشخیص علل آن هستیم. عدم آمادگی نظام آموزشی کشور و لزوم سرعت در سازمان‌دهی محتوا، نرم‌افزار و بخش‌های دیگر باعث نارضایتی دانش‌آموزان از رسانه شاد در دروس مطالعات اجتماعی باشد. همچنین میزان معدل دانش‌آموزان نیز خود دلیلی بر این

ادعا است. از نظر مطلوب نبودن آموزش الکترونیک با نتایج قانیدی (۱۳۸۴)، Noorollahee (۲۰۱۳)، محمدی (۱۳۹۹) همسو است.

درواقع اجرای برنامه‌های آموزشی موردنیاز و اصلاح ساختار نیازمند عزم جدی مدیران و برنامه‌ریزان است تا با طرح راهبردی‌های نوین و بررسی وضعیت موجود، به رفع نقاط ضعف و استفاده از ظرفیت‌ها و منابع و فرصت‌ها پیش رو در جهت اعتلای و رشد هرچه بیشتر عرصه تعلیم و تربیت دست‌به‌کار شوند. شاد رسانه‌ای است با ابعاد گوناگون که می‌توان با سرمایه‌گذاری بر روی این رسانه و رسانه‌های دیگر و با استفاده از متخصصین عرصه آموزش، علوم اجتماعی و فناوری می‌توان این نقاط ضعف را پوشش داد و میزان رضایت‌مندی و موفقیت دانش‌آموزان را در دروس مطالعات اجتماعی افزایش داد. غفلت از رسانه‌های عمومی‌تر، رایگان و قابل‌دسترس برای همه دانش‌آموزان کشورمان نتایج نامطلوبی بر روی تربیت و علم آموزش دانش‌آموزان گذاشته است.

باتوجه به نتیجه‌گیری صورت‌گرفته در مقاله ارتقا معلمان مطالعات اجتماعی در عرصه آموزش مجازی و برگزاری دوره‌های مجازی و حضوری برای رشد مهارت‌های تدریس مطالعات اجتماعی در شاد، ترمیم کاستی‌ها و رفع نواقص شاد و افزایش کارآمدی و جذابیت آن برای دانش‌آموزان، تولید محتوای جدید و به‌روز، متنوع و جذاب در راستای تکمیل فرایند تدریس هم برای معلمان و هم برای دانش‌آموزان مطالعات اجتماعی، تدوین محتوا نوین برای راهنمایی معلمان و هدایت آن‌ها برای تدریس مطالعات اجتماعی با روش‌ها و فنون مختلف پیشنهاد می‌شود.

منابع

اسماعیلی، هادی؛ رحمانی، شاهپور؛ کاظمی، احمد؛ علی احمدی، مصطفی (۱۳۹۵). «ارزیابی وضعیت یادگیری الکترونیکی واحد آموزش مجازی دانشگاه سیستان و بلوچستان».

پژوهش‌های مدیریت عمومی، دوره ۹ (۳۴): ۲۴۱-۲۲۱.

باقرزاده همایی، مهرانگیز (۱۳۹۹). «تأثیر عملکرد آموزش در فضای مجازی در تعاملات یاددهی و

یادگیری»، پژوهش‌نامه اورمزد، شماره ۵۱ (ضمیمه شماره ۲)، ۱۲۶-۱۳۵.

پاک‌سرشت، صدیقه؛ خلیلی ثابت، مسعود؛ واحدی، محمدعلی؛ منفرد، آرزو (۱۳۹۵). «مقایسه دانش و نگرش دانشجویان آموزش مجازی با دانشجویان غیرمجازی در مورد آموزش الکترونیکی»،

پژوهش در آموزش علوم پزشکی، دوره ۸ (۴): ۶۸-۶۱.

پور عمران، محبوبه سلیمان، یوسفی مقدم، رضا (۱۳۹۸). «شبکه‌های اجتماعی مجازی؛ ابزاری در جهت کیفیت‌بخشی فرایند یاددهی - یادگیری»، **pure life**، دوره ۶، شماره ۱۹، ۳۶-۱۱.

تقی‌زاده قوام؛ زهرا، عراقیه، علیرضا؛ خورشیدی، عباس (۱۳۹۶). «شناسایی مؤلفه‌های سازنده آموزش‌های مجازی در دوره متوسطه شهرستان‌های استان تهران»، **فناوری اطلاعات و**

ارتباطات در علوم تربیتی، دوره ۷، شماره ۳ (پیاپی ۲۷)، ۱۲۵-۱۰۵.

حاجی، جمال؛ محمدی مهر، مژگان؛ محمدی آذر، حدیقه (۱۴۰۰). «بازنمایی مشکلات آموزش در فضای مجازی با استفاده از برنامه شاد در دوره پاندمی کرونا: یک مطالعه پدیدارشناسی»،

فصلنامه فناوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی، دوره ۱۱ (۳ (پیاپی ۴۳)): ۱۷۴-

۱۵۳.

خسرو بیگی، هوشنگ (۱۳۹۷). «ارزیابی کارکرد محتوای الکترونیکی در آموزش تاریخ در دانشگاه گام اول برای شناسایی بایسته‌های نقد محتوای الکترونیکی»، **پژوهش‌نامه انتقادی متون و**

برنامه‌های علوم انسانی، سال ۱۸، شماره ۱۰ (پیاپی ۶۲)، ۸۸-۶۵.

دلاور، سمیرا؛ قربانی، محمد (۱۳۹۰). «نقش آموزش مجازی در یادگیری خلاق دانشجویان از دیدگاه اعضای هیئت‌علمی دانشگاه‌های شهرستان بجنورد»، **مجله میان‌رشته‌ای آموزش**

مجازی در علوم پزشکی، دوره: ۲، شماره: ۳، ۲۷-۱۷.

ذکایی، محمد سعید؛ خطیبی، فاخره (۱۳۸۵). «بررسی رابطه حضور در فضای مجازی و هویت مدرن در بین کاربران اینترنتی جوان ایرانی»، **علوم اجتماعی**، شماره ۳۳، ۳۵-۲.

زارعی زوارکی، اسماعیل؛ رحمانی، بهاء‌الدین (۱۳۹۰). «بررسی تحلیلی برنامه آزمایشی آموزش مجازی؛ مطالعه موردی دانشکده علوم حدیث شهرری»، **نامه آموزش عالی**، دوره ۳ (۱۰):

۱۴۸-۱۲۹.

شاوردی، تهمین؛ حیدری، حسین؛ چیت‌ساز قمی، محمدجواد (۱۳۹۹). «تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر عملکرد کمی تحصیلی دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه دوم شهر تهران»، **فناوری**

آموزش، دوره ۱۴ (۴): ۸۱۲-۸۰۱.

عباسی، فهیمه؛ حجازی، الهه؛ حکیم‌زاده، رضوان (۱۳۹۹). «تجربه زیسته معلمان دوره ابتدایی از فرصت‌ها و چالش‌های تدریس در شبکه آموزشی دانش‌آموزان (شاد): یک مطالعه

پدیدارشناسی»، **تدریس پژوهی**، دوره ۸، شماره ۳، ۲۴-۱.

غلامی، اعظم؛ جلالی، حوا (۱۳۹۸). «تأثیر آموزش مجازی بر میزان یادگیری درس زیست‌شناسی در دانش‌آموزان دختر پایه یازدهم شهرستان دلگان». *پویش در آموزش علوم پایه*، دوره ۱۷(۱): ۲۱-۱.

فرزین، حمیدرضا؛ جمشیدیان مجاور، مجید؛ امیری، محدثه؛ علی، خواستار (۱۳۹۹). «ارزیابی وضعیت آموزش مجازی درس زیست‌شناسی در بین دانش‌آموزان دختر پایه یازدهم شهرستان جعفرود». *پژوهش در آموزش زیست‌شناسی*، دوره ۲، شماره ۵، ۲۸-۱۹.

قائدی، بهارک (۱۳۸۴). «ارزیابی برنامه درسی آموزش مجازی مهندسی کامپیوتر (عمده فناوری اطلاعات) معلمان و دانشجویان دانشگاه علم و صنعت». *پایان‌نامه کارشناسی ارشد در دانشگاه تربیت‌معلم*.

کردعلیوند، پرینان؛ ملک فر، زهرا؛ مختاری کیا، فاطمه؛ رومانی، سعید (۱۳۹۷). «تحلیل محتوای کتب تاریخ ابتدایی بر اساس تکنیک‌های ویلیام رومی، مک لافلین و مفهوم صلح». *دستاورد‌های نوین در مطالعات علوم انسانی*، سال ۱، شماره ۵، ۶۴-۴۷.

قیومی (۱۳۹۶). «لذت‌آفرینی در تدریس جغرافیا». *فصلنامه رشد آموزش جغرافیا*، شماره ۱۱۸. محمدی، فهیمه؛ کشاورزی، مهدی؛ ناصری جهرمی و دیگران (۱۳۹۹). «واکاوی تجارب والدین دانش‌آموزان دوره اول ابتدایی از چالش‌های آموزش مجازی با شبکه‌های اجتماعی در زمان شیوع ویروس کرونا». *پژوهش‌های تربیتی*، شماره ۴۰، ۱۰۱-۷۴.

Adeoye, I.A., Adanikin, A.F. and Adanikin, A. (۲۰۲۰). COVID-۱۹ and E-learning: Nigeria tertiary education system experience, ۲۸-۳۱.

Afkri, Roya, Hosseni, S.S. (۲۰۲۱). Investigating the Behavioral and Psychological effects of Virtual Education and staying at home during Corona Crisis on Elementary Students. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, ۱۶۳۳۶-۱۶۳۴۷.

Ayazi, Z. Ahmady, S. (۲۰۲۰). Managerial Analysis and Explaining the Viewpoints of the Students on Virtual Education during the COVID-۱۹ Pandemic at the Virtual School of Medical Education and Management of Shahid Beheshti University of Medical Sciences in ۲۰۲۰. *Strides in Development of Medical Education*, ۱۷(Supplement), ۱-۸.

Bhattacharyya R. (۲۰۲۰). APPLICATION OF VIRTUAL AND E-LEARNING IN THE POST CORONA PANDEMIC ERA-CHALLENGES AND PROSPECTS—A CASE STUDY OF INDIA, ۷۷-۸۸.

Çal, Ülkü T. & Demirkaya, H. (۲۰۲۰). The Role and Importance of Social Studies in the Education of Gifted Students. *Journal of History Culture and Art Research*, ۹(۲), ۲۵-۳۹.

- Jadhav, VR, Bagul TD, Aswale SR (۲۰۲۰). COVID-۱۹ Era: Students' Role to Look at Problems in Education System during Lockdown Issues in Maharashtra, India. **International Journal of Research and Review**, ۷(۵):۳۲۸-۳۱.
- Kargarzadeh, Mehrnoosh, Abtahi, Masoumeh Sadat, Ghaderi, Hossein (۲۰۱۳). Survey of the Factors in promoting E-learning in a Virtual University in the Noor Tuba University, **International Journal of Academic Research in Economics and Management Sciences**, Vol. ۲, No. ۵, ۱۰-۱۶, ISSN: ۲۲۲۶-۳۶۲۴.
- Krejcie, R. V., & Morgan, D. W. (۱۹۷۰). Determining sample size for research activities. **Educational and psychological measurement**, ۳۰(۳), ۶۰۷-۶۱۰.
- Mosalanejad, L. Sameni, H. (۲۰۲۱). Emerging Visions and Orientations in Medical Education: An Overview of Opportunities and Challenges in Corona and Post-Corona Times. **Interdisciplinary Journal of Virtual Learning in Medical Sciences**, ۱۲(۲): ۱۴۵-۱۴۸.
- Ning, H., Ye, X., Bouras, M. A., Wei, D., & Daneshmand, M. (۲۰۱۸). General Cyberspace: Cyberspace and Cyber-Enabled Spaces. **IEEE Internet of Things Journal**, ۵(۳), ۱۸۴۳-۱۸۵۶.
- Norollahee, S. Hakimzadeh, R. Seraji, F. Nazarzadeh Zare, M. (۲۰۱۳). The Evaluation of E-Learning Courses in Hadith Science Virtual Faculty According to the Criteria of Quality in E-Learning from the Views of Students and Instructors. **Interdisciplinary Journal of Virtual Learning in Medical Sciences**, ۴(۲): ۱-۱۲.
- Soni, V. D. (۲۰۲۰). Global Impact of E-learning during COVID ۱۹. Available at SSRN ۳۶۳۰۰۷۳. Soni, Vishal Dineshkumar, Global Impact of E-learning during COVID ۱۹ (June ۱۸, ۲۰۲۰), ۱-۱۲. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=۳۶۳۰۰۷۳> or <http://dx.doi.org/۱۰.۲۱۳۹/ssrn.۳۶۳۰۰۷۳>
- Viyanna, K Rao. (۲۰۲۰). PAGE I. Virtual Education: A Viable First Choice in Post COVID Era. **UNIVERSITY NEWS**. ۲۰; ۵۸: ۱۶, ۱-۲۴.

